

e-ISSN 3060-5059

DOI: 10.67227

IJTIMOYIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATSION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNAL

Scientific and Innovative Research in
Social and Humanitarian Studies

Vol. 3 • Issue 7

2026

Founded in 2024

publishscience.uz

publish_science_journal@mail.ru

PEER REVIEWED • OPEN ACCESS

BAHODIR QOBULNING “OY YO‘LI” QISSASIDA FOLKLOR INTERMATN: ERTAK, AFSONA, DEMONOLOGIYA

Umarova Intizor Abdumalik qizi

Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti, tayanch doktorant.

e-mail: intizorumarova12@gmail.com ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-0599-3968>

Annotatsiya.

Maqola o‘zbek yozuvchisi Bahodir Qobulning “Oy yo‘li” qissasidagi folkloriy intermatnlikni tahlil qilishga bag‘ishlangan. Asar matni asosida xalq ertaklari, afsonalar va demonologik tasavvurlar bilan bog‘liq janriy hamda obrazlar tizimi tadqiq etiladi. Ularning badiiy matn tarkibiga tabiiy ravishda singdirilgani ko‘rsatib beriladi. Folklor unsurlarining axloqiy me‘yorlarni tartibga solish, jamoaviy xotirani uzatish hamda ruhiy jarohatlar bilan bog‘liq psixoterapevtik vazifalarni bajarishdagi o‘rni yoritiladi. Ilmis, pari qiz, mesh, Dultabori obrazlari, shuningdek, o‘yin folklori namunalari alohida e‘tibor qaratiladi. Tadqiqot natijasida folklor asarda shunchaki ekzotik fon vazifasini emas, balki an‘anaviy qishloq dunyoqarashini ifodalovchi muhim strukturaviy tamoyil sifatida namoyon bo‘lishi isbotlanadi.

Kalit so‘zlar: folkloriy intermatnlik, Bahodir Qobul, an‘anaviy qishloq, demonologik obrazlar, ruhiy jarohat psixoterapiyasi, o‘yin folklori.

ФОЛЬКЛОРНЫЙ ИНТЕРТЕКСТ В ПОВЕСТИ БАХОДИРА КАБУЛА «ЛУННЫЙ ПУТЬ»: СКАЗКА, ЛЕГЕНДА, ДЕМОНОЛОГИЯ

Умарова Интизор Абдумалик кизи

Самаркандский государственный университет имени Шарофа Рашидова, базовый докторант.

Аннотация.

Статья посвящена анализу фольклорного интертекста в повести узбекского писателя Баходира Кобула «Ой йўли» («Лунная дорога»). На материале текста рассматриваются жанровые и образные системы народной сказки, легенды и демонологии, органически вплетённые в ткань повествования. Выявляются функции фольклорных элементов: от этической регуляции и трансляции коллективной памяти до психотерапевтической работы с травмой. Особое внимание уделяется образам Илмис, дева-пери, мешка, Дултабори, а также игровому фольклору. Доказывается, что фольклор не служит экзотическим фоном, а является структурообразующим принципом, через который артикулируется мировоззрение традиционного кishlak.

Ключевые слова: фольклорный интертекст, Баходир Кобул, традиционный кishlak, демонологические образы, психотерапия травмы, игровой фольклор.

FOLKLORE INTERTEXT IN BAHODIR QOBUL'S NOVELLA THE MOON ROAD: FAIRY TALE, LEGEND, AND DEMONOLOGY

Umarova Intizor Abdumalik qizi

Sharof Rashidov Samarkand State University, Doctoral Researcher.

Abstract.

The article analyzes folklore intertext in the novel "Oy yo'li" ("The Moon Road") by Uzbek writer Bahodir Kobil. The study focuses on genre and imagery systems of folk tales, legends and demonology organically integrated into the narrative. The functions of folklore elements are revealed: from ethical regulation and transmission of collective memory to psychotherapeutic work with trauma. Special attention is given to the images of Ilmis, dev-peri, Mesh, Dultabori, as well as game folklore. It is argued that folklore serves not as an exotic background but as a structure-forming principle through which the worldview of a traditional kishlak is articulated.

Keywords: folklore intertext, Bahodir Kobil, traditional kishlak, demonological imagery, trauma psychotherapy, game folklore.

Kirish. Bahodir Qobulning 2021-yilda nashr etilgan “Otachiroq” to‘plamida “Enayo‘l” nomi bilan berilgan “Oy yo‘li” (2016) qissasi zamonaviy o‘zbek adabiyotida alohida o‘rin egallaydi. Asar Turkqishloq qishlog‘i, aniqrog‘i, uning bosh tomiri bo‘lmish Jarko‘cha – ham jarlik, ham ko‘chaning hayotini ro‘yiy bola tilidan bayon etadi. Bir qarashda, bizga qishloq turmushining realistik tasviri, keksalarning xotiralari, urush va ocharchilik manzaralari namoyon bo‘lgandek tuyuladi.

Biroq, asarga chuqurroq kirib borgan sari voqelik folklor bilan chambarchas bog'lanib ketgani ayon bo'ladi. Ertak, afsona, demonologik rivoyatlar bu yerda "qo'shimcha novellalar" sifatida emas, balki olamni anglashning teng huquqli usullari, jamoaviy jarohatga malham bo'lish va xotirani saqlash vositalari sifatida mavjuddir. Mazkur maqolada biz folklor intermatnini "Oy yo'li" asarining badiiy makonini qay tarzda tashkil etishi va qanday vazifalarni bajarishini ko'rib chiqamiz.

Biz folklor intermatnini yozma matnga kirib kelib, muallif bayoni bilan muloqotga kirishadigan og'zaki an'ana unsurlari (motivlar, obrazlar, janr shakllari, marosim amaliyotlari) majmuyi deb tushunamiz. I.V. Sergodeyevga ko'ra, keng ma'noda intermatnlilik "badiiy matnlarning so'z an'anasi va madaniyat birliklari sifatidagi global integratsiyasi" bo'lsa, tor ma'noda – "asosiy matn birliklarining ayni muallif ijodida, turdosh san'atda yoki o'tmish adabiyotda uchraydigan manba matnlar birliklariga ishora qila olish qobiliyatidir" [12; 25-b.]. Yu.A. Gimranovdan keyin biz ham intermatnlilikni "matnlarning bir-biriga oshkor yoki pinhona ishora qilishiga imkon beruvchi aloqalar mavjudligida ifodalanadigan umumiy xususiyati" deb bilamiz. "Intermatnlilik chegaralarni yuvib yuboradi, matnni tugallik va yopiqlikdan mahrum qiladi" [4; 16-b.]. O'zbek adabiyotshunosligida ham intermatnlilik – bu "bir asarda boshqa asarlardan, tarixiy voqealardan yoki madaniy manbalardan foydalanish vositasi" ekani ta'kidlanadi [16; 1-b.]. Oddiy iqtibosdan farqli o'laroq, folklor unsurlari asarga chuqur singdirilgan – ular yot ko'rinmaydi, aksincha, bayonning ayni mag'zini tashkil etadi.

Asarning ilk xatboshilaridanoq Toshbuloq haqidagi afsonaga duch kelamiz. Roviyning aytishicha, buloqqa tirnoqqa umidi bo'lgan kelinchaklarni olib kelishadi, ular ko'zlarini yumgancha qo'llarini suvga soladilar: kimning qo'lga qancha tosh yopishsa, u shuncha marta chaqaloq yo'rgaklaydi. "Suprasini quruq qo'ymagan" – ya'ni, istagi ijobat bo'lgan. Bu o'rinda folklor axloqiy va ijtimoiy qoida vazifasini o'taydi: buloq ayolning taqdirini sinaydi, ayni paytda unga umid ham baxsh etadi. E'tibor berilsa, muallif darhol demonologik ogohlantirishni ham kiritadi: buloqning har kimga ham aytilavermaydigan boshqa nomlari bor. Pinhona bilim – so'z kuchga ega bo'lgan arxaik e'tiqodning belgisidir. G.P. Snegarev ta'kidlaganidek, o'zbek xalq demonologiyasida "har bir buloq, quduq, jarlikning o'z ruh-egasiga ega bo'lgan" [14; 110–112-b.]; qissada bu mantiq qishloqning butun topografiyasiga tatbiq etiladi.

Qissada qo'llanilgan eng yorqin folklor unsurlaridan biri ertakdir. Roviyni buvisi (Ena) aytib bergan ikkita ertakni tilga oladi: "Lakipay bilan Jonipay" va "Erdona Cho'kki". Birinchisining faqat nomi aytiladi – u juda jo'n, hatto kulgili hisoblanadi. Ammo ikkinchisi chuqur fojiaviydir. "Erdona Cho'kki" – juftini yalmog'iz kampir yutib yuborib, "chinachog'iga" qamab qo'ygan qush haqidagi ertak. Qush har yoqqa uchib yordam so'raydi, lekin hech kim ko'maklashmaydi. Akalarining "yordami" tufayli oyoqlaridan ayrilgan (tizzalari teskari qayrilgan) Erdonabek degan odamning oldiga kelganida esa, u holdan toyib: "Childir – chinachog, childir – chinachog", deya nola qiladi. Buvisining avval yig'lab olib, so'ng aytib beradigan bu ertagi ermak uchun emas, balki urushda nogiron bo'lgan barcha insonlar, juftidan ayrilgan har bir kishi uchun aytilgan marsiya vazifasini o'taydi. Ertak urushdan keyingi qishloq – cho'loq-mayiblar, beva-yu yetimlarga to'la dunyoning istiorasiga aylanadi. Muallif ertakni to'liq aytib berishdan ongli ravishda voz kechadi ("Nasib bo'lsa, ertaklarni boshqa safar aytib berarman") va shu tariqa jonli, og'zaki, tugallanmagan so'z ta'sirini yaratadi. Bu yerda folklor iqtibos uchun manba emas, balki yig'i va alam bilan bog'liq jonli nutq hodisasidir.

Qissaning demonologik panteoni ham umumga ma'lum personajlarni, ham mahalliy ruhlarni o'z ichiga oladi. Birinchi o'rinni Ilmis – Elmurod tog'da uchratgan mavjudot egallaydi. Ilmisning tavsifi Markaziy Osiyo mifologiyasidagi albasti yoki pari singari afsonaviy personajlarga ochiq-oydin ishora qiladi. "Sochini yarmi na qora, na oq, yarmi na qizil, na sariq" – uning sochlarida tayinli rang yo'q, u doim qiyofasini o'zgartirib turadi: goh qiz, goh yigit, goh kampir, goh sochlarini yoygan ayol. Eng muhim jihati – "qirg' oyna qir tarafdin Ilmisga qaragan". Bu oynalarda turli siymolar – qush, qarg'a, hur... ko'rinadi. "Qirg' oyna" motivi arxaikdir: u Ilmisni shomonlik amaliyoti, ko'p qirrali ko'rish usuli bilan bog'laydi. Ilmis to'g'ridan-to'g'ri hujum qilmaydi, u irodani falajlaydi, tildan qoldiradi. O'zbek mifologik tasavvurlariga ko'ra, "alvasti, pari kabi demonologik personajlar ko'proq antropomorf qiyofada tasvirlanadi. Biroq ular odamlarning ko'ziga turli ko'rinishda namoyon bo'lishi mumkinligi ta'kidlanadi" [7; 399-b.]. Ilmis bu ta'rifga to'la mos keladi. U g'oyib bo'lgach, daraxt shoxlari sinadi, bu voqeani aytib berayotgan bola esa bir umrga qo'rquv orttirib oladi – hatto shoxlarning qirsillashidan qo'rqadigan bo'ladi. Bu yerda folklor interteksti psixologik vazifani bajaradi: jin bilan uchrashuv ruhiyatni jarohatlaydi, ayni paytda qahramonni jonli va jonsiz, insoniy va g'ayriinsoniy o'rtasidagi chegaralar yo'qoladigan kattalar "chegaradosh" olamiga olib kiradi.

Yana bir demonik personaj – ko'chaning devi – meshkay. U yarim kechasi o'ziga yoqmagan kimsa oldiga meshday chiqadi. Muallif meshga batafsil ta'rif beradi: u ikki tengqur taka terisidan tikilgan, to'rt oyog'i turtib chiqqan charm mesh; uni Sangloq degan yassi tosh ustiga qo'yishadi, ichi suv yoki ayron bilan to'la bo'ladi. Kechasi bunday mesh tebranib, yo'lovchini qo'rqitishi mumkin. Bu sof mahalliy demonologiya – kundalik turmush buyumi yorug'lik, soya va harakat o'yini tufayli vahimali tus oladi. Meshga duch kelganlar butun qishloqqa tanilib ketadi — ularni keyin yuz-ko'zidan bilib olishadi. Ajablanarlisi, meshning o'zi oddiy ro'zg'or buyumi bo'lsa-da, tun sharoitida u bo'riga aylanadi. Shu tariqa folklor oddiy hayotiy voqeliklar uzra sehrli to'r yoyadi.

Shu bilan birga, B. Qobul "yuksak" ruhlari – devlar va parilarni ham asarga kiritadi. Roviyni ularni buvisining ertaklaridagi qahramonlardan zo'rg'a ajratadi. Parilar haqida aytilishicha, ular olov yoqib, sochlarini yoyib, chapak chalib, "yuz tushib, ko'zni cho'lib" – yo'lovchini yo'ldan adashtiradilar. Bular jarlik sharoitiga moslashtirilgan fors-turkiy mifologiyaning mumtoz obrazlaridir. Devlar esa jamoaga yoqmagan odamlarni poylab, yarim tunda ularga mesh qiyofasida ko'rinadi. Qiziq birikma: devning asl qiyofasi – bahaybat maxluq – bu yerda qat'iy solingan sanoch bilan almashtirilgan. Bunday pasaytirish o'ziga xos muhit yaratishga xizmat qiladi: an'anaviy madaniyatda dahshatli va kulgili, yuksak va tuban narsalar ajralmasdir. "O'zbek mifologiyasi" darsligida "dev obrazi qadimgi turkiylarning kosmogonik qarashlari bilan bog'liq... Keyinchalik dev obrazi yozma adabiyotga ham ko'chgan" [7; 397–398-b.] deya ta'kidlanadi; B. Qobul bu personajni qishloq grotesk fantastikasi ruhida qayta talqin qiladi.

Qissaning afsonaviy qatlami – bu mahalliy tarixni afsona orqali qayta anglashdir. Otabuloq chashmasi qadimiy toshlar marosimi bilan bog'liq. Ammo Novalik, Novadon, Oybulok kabi boshqa buloqlar ham bor. Oybulok uzra toj kiygan

ulkan ilon – “ilonlarning poshshosi” parvoz qiladi. U oyda bir marta ko'nglini yozish, cho'milish uchun keladi. Shu kuni Kattasoyning suvi ko'payadi. Bu gidrologiyaning sof mifologik izohi bo'lib, tabiiy hodisani afsonaviy mavjudot irodasi bilan bog'lash arxaik tafakkurga xos usuldir. Roviylar ilonni ko'rganlar bu haqda gapirmasligini, faqat o'zaro ishora qilishlarini qo'shimcha qiladi. Aytishning taqiqlanishi – muqaddaslikning muhim belgisidir.

Yana bir afsonaviy mavjudot – Do'ltabo'ri. Bu ulkan ko'k bo'ri. Uning xatti-harakati deyarli odamniki kabi tasvirlangan: u odamning oldiga kelib o'tirishi, tilini cho'chchaytirishi, lablarini yalashi va eski do'st kabi: “Ha, jo'ra!” – deyishi mumkin. Shu bilan birga, u hech kimga tegmaydi, indamay ketadi, ko'zlari esa doim yig'laydi, lekin ko'z yoshlarini ko'rsatmaydi. Roviylar qishloqning devonasi Mardonni (uni Ko'kalay ham deyishadi, bola esa Ko'kyol deydi) Do'ltabo'riga o'xshatadi. Do'ltabo'ri bu yerda insoniylik bilan tabiiylik o'rtasida, yig'i bilan kulgi o'rtasida vositachi. Undan keyin totemizmning arxaik qatlami cho'ziladi: bo'ri – turkiy xalqlarning ajdodi. M. Jo'rayev va D. O'rayevaning yozishicha, “o'zbek xalqi orasida bo'ri bilan bog'liq mifologik qarashlar keng tarqalgan... bo'ri – omad, baxt timsoli”. D. Qobul bu arxetipni yolg'iz, yig'loqi, ammo kuchli inson hamrohiga aylantiradi.

Mifologik va afsonaviy personajlar topografiya bilan chambarchas bog'liq. Jarko'cha ham jarlik, ham ko'cha, ham kuch-qudrat maskani. U “yetti qavat qabrison” orqali o'tadi. Chorrahalar (To'rtko'cha) – bokira qizlar paydo bo'ladigan, “mesh” o'tkinchilarni poylab turadigan muqaddas xavfli hudud. Muallif chorrahani yovuz kuch bilan uchrashish joyi sifatida umuminsoniy arxetipdan foydalanadi. Bundan tashqari, bolalar o'ynaydigan, lekin ehtiyotkorlik bilan qaraydigan Sangloq, Oqtosh kabi alohida toshlar ham muhim rol o'ynaydi. Oqtosh (oq tosh) – bu yo'l boshi belgisi, u “yo'lni ko'radi”. Qissadagi toshlar ruhga ega, ular “gapirishi” va “ko'rishi” mumkin. Bir lavhada Davlatmurod qahramon: “Toshlar ham odamga qarar ekan, jo'ra!” – deydi. Bu folklorda mustahkam ildiz otgan animistik dunyoqarashdir.

B. Qobul tomonidan faol qo'llaniladigan o'ziga xos folklor janri – marosimga aylanib ketgan bolalar o'yinidir. Roviylar “Tandirpish” (tandir pishirish) va “Panqilloq” (tuproqqa uriladigan loy kosa) o'yinini tasvirlaydi. Panqilloq – piyolaga o'xshagan ganch buyum; uni navbatma-navbat tagi bilan yerga uradilar: kimda kattaroq yoriq paydo bo'lsa, o'sha yutadi. Yutqazgan yoriqni loy bilan yopadi. Bu o'yin kulolchilik mehnatining simulyatsiyasi, hunarmandchilik orqali ijtimoiylashuvdir. “Men ko'rganni kim ko'rdi?” o'yini yanada ahamiyatlidir (“Men nimani ko'rdim, kim ko'rdi?”). O'yinchilar bir obyektga qaraydilar, keyin ulardan biri: “Men falon narsani ko'rdim”, deydi va agar ikkinchisi ham shuni ko'rgan bo'lsa, taxmin qiladi. Aslida, o'yin halollikni sinovdan o'tkazadi: uch urinishda siz haqiqatan ko'rganingizni tasvirlab berishingiz kerak. Roviylar do'sti bilan bir-birini aldamaganini tan oladi. Bu o'yin – ishonchning mikro-marosimi, uning yakuni esa devorga loy otish, pinhoniylar tilaklarni pichirlash va “Otamning puli ko'p bo'lsin” so'zlari bilan yakunlanadi. Bu yerda o'yin shakli qadimgi sehrli amaliyotlarni qanday saqlab qolgani yaqqol ko'rinib turibdi. Ye.I. Serdyukovning so'zlariga ko'ra, “jahon adabiyoti yozuvchilarining xalq og'zaki ijodiga murojaat qilishi inson borlig'ining yo'qolgan asoslarini qayta tiklash va uning milliy ongini uyg'otishning muhim salohiyatini ko'rsatish imkoniyati bilan bog'liq” [13; 62-b.].

Qissa matnida topishmoqlar va kichik shakllar ham mavjud. Masalan, Oy haqidagi topishmoq: “Chinni, chinni, chinni qiz / Chin tepaga chiqdi qiz / Bolalarini yetaklab / Tomoshaga chiqdi qiz”. Bu bolalarcha qofiya-topishmoq, lekin u muhim syujet vazifasini bajaradi: roviylar Oyqor tog'iga olib boruvchi yo'lga nom qidiradi va bu “Oy yo'li” degan xulosaga keladi. Shunday qilib, folklor shakli orqali makonni nomlashning demiurgik akti sodir bo'ladi.

Folklor intermatnining katta qatlami personajlarning bevosita nutqiga yoki hikoyaga singdirilgan belgilar, maqollar, matallardir. “Tut yaxshisi yerga tushar, qiz yaxshisi go'rga tushar”, deydi Mardon yolg'iz tut daraxtiga qarab. Bu maqol ham o'tkinchilik, ham navqiron qizlardan ayrilish alamidir. “Odamni odam soniga qo'shuvchi ham, odam sonidan chiqaruvchi ham so'z emish” – so'z, til bu yerda deyarli iloh kabi jonlantiriladi. Mardon o'rta asr adabiyoti risolalariga o'xshash aforizmlarni keltiradi: “Ota-onasi, aka-ukaga vafo qilmaganni do'st tutmaginki, begonaga albatta vafo qilmaydur”. Bu sof folklordan ibratli adabiyotga o'tishdir, ammo matnda ular og'zaki hukm kabi yangraydi. A.N. Bezrukov ta'kidlaganidek, “reminissensiya ... – bu begona matn yoki uning parchasini so'zma-so'z takrorlashdir. ... eng muhimi – bu matnning badiiy ko'p ma'noliligini yaratish, uning ma'noviy makonini kengaytirishdir” [3; 50–51-b.]. Qissada maqol va matallar shunday ishlaydi.

B. Qobul qissasida deyarli yo'qolib ketgan xalq urf-odatlarini tavsifi ham mavjud. Masalan, “mezon” marosimi – bolalar quruq tikanaklarni (boritorak) ipga o'rab, shamolda uchirishadi. Bu iplar “patmalak”, ya'ni farishtalar pati deb ataladi. Buvining aytishicha, bular malaklar uchib o'tayotganda yettinchi osmondan to'kilgan patlar emish. Patmalaklar shoxlarga ilinib, osiliq holda qoladi – ular o'tgan yilning guvohlari sanaladi. Bu marosimda ham estetika, ham metafizika mujassam: go'yo bola yer bilan osmonni bog'laydigan vaqt ipini uchirayotgandek bo'ladi.

Ayniqsa, jonli intermatniy rezonator bo'lgan Mardon (Tentak) figurasi muhim ahamiyatga ega. U so'fiyona g'azallardan parchalar g'oldiraydi (“Ayo, soqiy, sunib joming qil ehson...”), hadislarni o'zicha o'zgartirib aytadi, ayni paytda u toshlar, daraxtlar, eshaklar bilan “gaplashadigan” yagona zotdir. Uning nutqi – folklor, kitobiy she'riyat va shaxsiy telbalikning qorishmasidir. U orqali makon sehri sinaladi: u shamol tilini tushunadi, ko'zga ko'rinmas parilarni ko'radi. U tiriklar dunyosini ruhlar dunyosi bilan bog'lab turuvchi klassik shamondir. Intermatnlilik nazariyasi nuqtayi nazaridan bunday obrazni “metamatniy” deb qarash mumkin – uning vositasida muallif o'zidan oldingi madaniyat matnlarini sharhlaydi va qayta angelaydi [12; 24-b.].

Folkloriy intermatnning jamoaviy jarohat terapiyasiga qanday xizmat qilishini tushunish muhim. Avvalo, bu urush, ochlik va qatag'on kabi tarixiy jarohatlardir. To'rtinchi o'g'li halok bo'lgan Oynigor kampir hikoyasini eslaylik. U aqldan ozadi, sochlarini yoyib yuguradi, qarg'alarni samolyot deb o'ylaydi. Uning qiyofasi an'anaviy aza marosimining ayni takroridir (ayollar sochlarini yoyadi, yuzlarini tirnaydi, unga qorakuya surtadi). Ammo bu endi marosim emas, balki jilovlab bo'lmaydigan isteriyadir. Hikoyachi shunday deydi: “Eng yomon ko'rgan kunim – yoshgina kelinchaklarni ko'k kiyib, sochlarini yoyib, yuzlarini tirnab qonattirib, qorakuya surtib, uvvos solib, hushidan ketib qolganini ko'rish”. Bu yerda folkloriy odat falokat alomatiga aylanadi. Aksincha, “Erdona Cho'kki” ertagi bu og'riqni xavfsiz ramziy shaklda yig'lab olish

imkonini beradi.

Qissada folklor, shuningdek, axloqiy tartibga solish mexanizmi sifatida ham namoyon bo'ladi. Jarko'cha kimningdir foydasiga yoki ziyoniga "gapirmaydi" – u befarq, biroq odamlarning o'zi undan qanday o'tishiga qarab baholanadi. Roviylar bir maqol keltiradi: "Hammayam fe'lga yarasha yo'l topadi. Birovni besabab bir tarsaki urib, haqini yeb jordan yurgandan ko'ra, bir tarsaki yeb, och nahor katta ko'chadan yurgan ma'qul". Yo'lning (ko'chaning) o'zi odamni hukm qiladi, degan xalq e'tiqodi shudir. Yoki Jarko'chaning uzumzorlari bilan bog'liq qoida: uzum birovga shirin, birovga achchiq tuyuladi; hammaning oldida bosh uzumni uzib bo'lmaydi – nordon chiqib qolsa, sharmanda bo'lish mumkin. "Til yashirgani bilan bet yashira olmaydi". Muallif folkloriy formulalar orqali har bir xatti-harakat ko'rinib turadigan va baholanadigan jamoaning organik qonunini ifodalaydi. N.A. Fateyeva ta'kidlaganidek (Y.A. Gimranova talqinida), intertekstuallik "matnni chuqur tushunishni" va "boshqa matnlar bilan ko'p o'lchovli aloqalarni o'rnatishni" ta'minlaydi [4; 17–18-b.]. Qissada bu aloqalar axloqiy me'yorlar darajasida ishlaydi.

Bundan tashqari, qissada folkloriy etimologiyalar ham uchraydi. "Jarko'cha" nomi "jar" va "ko'cha" so'zlarining birikishi orqali izohlanadi. "Toshbuloq" – tosh otish odati orqali. "To'rtko'cha" – to'rt yo'l chorrahasi, muqaddas joy. "Elomon" – "el" (xalq) va "omon" (tinchlik, himoya) so'zlaridan, gohida "qo'riqchi" ma'nosida keladi; Mardon uning ma'nosi "qo'riqchi" ekanligini ta'kidlaydi. Muallif roviy orqali sodda, folkloriy etimologiyani keltiradi – bu ham "jonli" an'anani yaratish usulidir.

Folkloriy sinkretizmning eng yorqin namunalaridan biri – keksa Davlatmurodning tavbadan so'ng ko'chada ketayotib yiqilishi, o'rnidan turishi, butun vujudi changga belanishi va vafot etgan do'sti Elmurodga uzoq monolog-igrori bilan murojaat qilishi sahnasidir. Uning nutqi xalq maqollari va obrazlari bilan to'yingan: "O'tin ham davlat ekanligini saratonda sovuq yegan bilarkan, jo'ra!", "Qo'rqoqlik ifloslikning boshi ekan". Lekin eng muhimi shundaki, bu monologda u o'zini o'tinga ("terilgan o'tin"), itga ("it") qiyoslaydi – bu o'zini kamsituvchi o'xshatishlar folkloriy o'z-o'zini ayblash, aytimlar an'anasidan kelib chiqqan. U o'z so'zini og'zaki ijoddagi ichki iqtibos bilan yakunlaydi: "O'tgan otalarning gapi: «Qo'ling tuproqqa to'lsin»". Shunday qilib, folklor orqali ekzistensial poklanish yuz beradi.

Nihoyat, butun matnga singib ketgan hamda afsona, ertak va demonologiyaning kesishish nuqtasi bo'lgan Oy kodi haqida gapirmasdan bo'lmaydi. Qissadagi Oy – nimanidir yo'qotgan, izlayotgan, adashgan timsoldir. Refren: "Bir narsasini yo'qotganday, nima yo'qotganini o'zim bilmaydigan, yo'qotganini qidirgan, yalanglagan Oy bo'ladi" – har bir bo'limda takrorlanadi. Bu arxetipik obraz – Oy musofir ayol kabi, Oy butunligini yo'qotgan inson qalbining ko'zgusi kabi talqin etiladi. Qissadagi Oy o'z qiyofasini o'roqdan to'lin oygacha o'zgartiradi, uni o'tlarning o'sishi va taqvim (muchal) bilan bog'laydilar. Roviylar "Oy yo'li"ni o'ylab topadi – Oy yo'li qishloqdan Oyqor tog'iga olib boradi, u yerda Oy tog' bilan uchrashadi. Bu nomlash – afsona yaratish aktidir. Bu yerda ham folklor intermatni kosmogoniya darajasiga ko'tariladi: yer va osmonni bog'lovchi yo'l, narsalarning asl mohiyatini ko'rish imkonini beruvchi oy nuri.

Xulosa o'rnida ta'kidlash joizki, "Oy yo'li"dagi folklor intermatni dekorativ naqsh emas. U dunyoni idrok etishning jonli, harakatdagi tizimidir. Ertak yig'i sifatida aytiladi, afsona buloqlar va shamollarning tuzilishini tushuntiradi, demonologiya esa xavfli joylar va chegara holatlarini belgilaydi. Folklor orqali muallif axloqiy kodni, jarohatni davolash usullarini yetkazadi hamda, eng muhimi, xotiraning qadrini tasdiqlaydi. Ena kampir, Mardon, hatto bolalar ham roviy bola yozib oladigan og'zaki so'zning tashuvchilaridir. "Bola qaydlari" shaklining o'zi og'zaki an'anani yozma shaklga o'tkazishning metaforasiga aylanadi. Shu bilan birga, tarjima folklorini o'ldirmaydi, balki jonlantiradi, uni katta tarixga – zo'ravonlik, yo'qotish, ocharchilik tarixiga, shuningdek, birdamlik, do'stlik ("jo'ra") va "yo'l" yorug'likka olib keladi degan umid tarixiga kiritadi. Ye.I. Serdyukovanning ta'kidlashicha, "intertekstuallik badiiy adabiyot yaratishda universal matnlararo aloqa sifatida namoyon bo'ladi. Milliy adabiyotlarning pretsedent fenomenlar bilan keng qamrovli aloqasi shu bilan izohlanadi". Shunday qilib, Bahodir Qobulning "Oy yo'li" asari o'ziga xos badiiy tajriba bo'lib, unda folklor arxaikasi xotirani mustamlakachilikdan chiqarish vositasi, rasmiy tarixdan o'chirilgan keksalar, devonalar, ayollar va bolalarga ovozi qaytarish usuli bo'lib xizmat qiladi. Shu ma'noda folklor intermatni shunchaki adabiy usul emas, balki hayot shakliga aylanib bormoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Басилов В. Н. *Избранники духов*. – М.: Политиздат, 1984.
2. Bahodir Q. *Otachiroq*. – Toshkent: Sharq yulduzi, 2018. – 656 b.
3. Безруков А. Н. *Поэтика интертекстуальности: учебное пособие для студентов филологического факультета*. – Бирск: Бирск. гос. соц.-пед. академия, 2005. – 70 с.
4. Гимранова Ю. А. *Интертекстуальный анализ: учебно-методическое пособие*. – Челябинск: Изд-во Южно-Урал. гос. гуман.-пед. ун-та, 2021. – 140 с.
5. Жирмунский В. М., Зарифов Х. Т. *Узбекский народный героический эпос*. – М., 1947.
6. Jo'rayev M., Narziqulova M. *Mif, folklor va adabiyot*. – Toshkent: O'zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2006. – 184 b.
7. Jo'rayev M., O'rayeva D. *O'zbek mifologiyasi*. – Toshkent: Excellent Polygraphy, 2020. – 496 b.
8. Karimov H. *Istiqlol davri adabiyoti*. – Toshkent: Yangi nashr, 2010. – 364 b.
9. Karimov Sh. *O'zbek xalq marosimlari va an'analari*. – Toshkent: Navoiy universiteti nashriyoti, 2015.
10. Климович Л. И. *Литература народов СССР*. – М.: Просвещение, 1971.
11. Маликов А. М. *Культ святых в Средней Азии: историко-этнографические очерки*. – Самарканд, 2019.
12. Сергодеев И. В. *Типология интертекстуальных отношений: учебное пособие*. – Москва: ФЛИНТА, 2023. – 80 с.
13. Сердюкова Е. И. *Интертекстуальность в современной русскоязычной поэзии Беларуси: монография*. – Могилев: МГУ имени А. А. Кулешова, 2024. – 208 с.
14. Снесарев Г. П. *Реликты домусульманских верований и обрядов у узбеков Хорезма*. – М.: Наука, 1969.

15. Толстой Н. И. *Язык и народная культура*. – М.: Индрик, 1995.
16. Sharipova M. X. Abdulla Oripovning «Namoyish» she'rida intertekstuallik va uning badiiy vositalar bilan uyg'unligi // *Zenodo*. – 2025. – DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14995213>.
17. Eshonqul J. *Folklor: obraz va talqin*. – Qarshi: Nasaf, 1999. – 170 b.
18. Imomova I. S. Dramatik asarlarda intertekstuallik va uning turlari // *Zenodo*. – 2025. – DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.1573750>.
19. O'rinova Z. J. Badiiy matnni tushunishda intertekstual birliklarning o'rni // *Oriental Renaissance: Innovative, Educational, Natural and Social Sciences*. – 2023. – Vol. 3, № 1. – B. 99–102.
20. Yuldasheva M. A. Badiiy matnda intertekstuallik hodisasi va intertekstual elementlar // *Education and Innovative Research*. – 2024. – № 5. – B. 151–153.